

۲۱۰۰۴۵۸

درباره
دفاع و امنیت
کنکاشی در دیدگاه امنیتی و دفاعی امام خمینی (ره)

دکتر فرهاد درویش سه سال
دانشیار دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

نشر نشانه آموز

تهران ۱۳۹۹

۱۳۴۰. هـ. ق.، اردیبهشت ماه، شماره: ۱۳۴۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	دیباچه و سپاس گزاری
۱۷	فصل اول: کلیات و طرح پژوهش
۱۹	۱- کلیات و طرح پژوهش
۱۹	۱-۱- طرح مسأله
۲۱	۲-۱- ضرورت و اهمیت موضوع
۲۲	۳-۱- نوع پژوهش
۲۲	۴-۱- اهداف اصلی و فرعی
۲۳	۵-۱- سؤال‌های اصلی و فرعی
۲۴	۶-۱- قلمرو و محدوده پژوهش
۲۵	۷-۱- روش و استراتژی تحقیق و آزمون فرضیه
۲۸	۸-۱- ابزار گردآوری داده‌ها
۲۸	۹-۱- ادبیات و پیشینه پژوهش
۳۴	۱۰-۱- تعریف مفاهیم کلیدی پژوهش
۴۲	۱۱-۱- سازماندهی پژوهش

فصل دوم: روش شناسی و چهارچوب نظری

۱-۲- گفتار اول: فهم نظریه امام خمینی (ره)

۱-۱-۲- سیاست و نظریه‌های سیاسی

۲-۱-۲- روش فهم نظریه‌ها

اولین مرحله: بحران و مشاهده بی‌نظمی

مرحله دوم: تشخیص درد

مرحله سوم: علم و خیال؛ بازسازی جامعه

مرحله چهارم: راه درمان

۲-۱-۳- نقد نظریه اسپریتور

۲-۲- گفتار دوم: بررسی نظریه‌های دفاعی و امنیتی

۱-۲-۲- مفهوم امنیت، مکارب امنیتی و تحولات آن

۲-۲-۲- معرفی مکتب کپنهاگ

۳-۲-۲- مبانی هستی‌شناسی و روش‌شناخت مکتب کپنهاگ

۴-۲-۲- تعریف امنیت در مکتب کپنهاگ

۵-۲-۲- مؤلفه‌های اصلی مکتب کپنهاگ

امنیت موسع در برابر امنیت مضیق

امنیتی ساختن و غیر امنیتی ساختن

دولت محوری امنیت و سطح تحلیل منطقه‌ای (و نه جهانی)

۳-۲- گفتار سوم: دفاع و امنیت در اسلام

۱-۳-۲- دفاع و امنیت در ادیان الهی

۲-۳-۲- مبانی نظری امنیت در اسلام

۳-۳-۲- اهمیت و مفهوم امنیت در اسلام

نیاز ضروری به امنیت برای بقای زندگی بشری

تأمین امنیت از اهداف تشکیل حکومت و اساسی‌ترین وظیفه آن

پیوستگی ایمان و امنیت در اسلام

- ۱۲۲ ۴-۳-۲- ابعاد امنیت در اسلام
- ۱۲۴ امنیت فردی
- ۱۲۵ امنیت اقتصادی
- ۱۲۷ امنیت سیاسی
- ۱۳۰ امنیت اجتماعی و فرهنگی
- ۱۳۲ امنیت نظامی
- ۱۳۳ ۵-۳-۲- راه‌های تأمین امنیت در اسلام
- ۱۳۴ جهاد، راهی برای دفاع و تأمین امنیت
- ۱۳۹ انواع جهاد
- ۱۴۵ اهداف و گستره جهاد دفاعی
- ۱۴۷ فصل سوم: مبانی نظری اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (ره)
- ۱۴۹ ۱-۳- گفتار اول: مبانی معرفت‌شناختی
- ۱۵۰ ۱-۱-۳- کلیاتی در باب معرفت‌شناسی
- ۱۵۰ معنای لغوی و اصطلاحی معرفت‌شناسی
- ۱۵۲ مباحث و موضوعات اساسی معرفت‌شناسی
- ۱۵۵ ۲-۱-۳- مبانی معرفت‌شناختی اندیشه امام خمینی (ره)
- ۱۵۶ منابع شناخت
- ۱۶۳ ابزارهای شناخت
- ۱۶۸ ارزش و جایگاه شناخت
- ۱۷۱ ۲-۳- گفتار دوم: مبانی هستی‌شناسی و اعتقادی
- ۱۷۱ ۱-۲-۳- اهمیت و ارکان هستی‌شناسی
- ۱۷۲ ۲-۲-۳- مبانی هستی‌شناختی امام خمینی
- ۱۷۲ ماهیت هستی
- ۱۷۴ مبدأ هستی

۱۷۹	تفکیک نظام هستی به دو جبهه حق و باطل
۱۸۰	گستره و دامنه هستی
۱۸۱	ارکان اعتقادی هستی‌شناسی امام خمینی
۱۸۳	۳-۳- گفتار سوم: مبانی انسان‌شناسی
۱۸۳	۳-۳-۱- کلیاتی درباره انسان‌شناسی
۱۸۶	۳-۳-۲- انسان‌شناسی امام خمینی (ره)
۱۸۶	دشواری شناخت انسان
۱۸۸	ماهیت و ابعاد وجودی انسان
۱۹۰	تربیت‌پذیری انسان
۱۹۲	جایگاه انسان در طبیعت
۱۹۵	راه‌رستگاری و سعادت انسان
۱۹۷	۳-۴- گفتار چهارم: مبانی جامعه‌شناختی
۱۹۷	۳-۴-۱- مبانی جامعه‌شناختی امام خمینی (ره)
۲۰۲	۳-۵- گفتار پنجم: ابعاد شخصیتی حضرت امام خمینی (ره)
۲۰۴	۳-۵-۱- مفهوم‌شناسی شخصیت
۲۰۶	۳-۵-۲- شخصیت‌شناسی امام خمینی (ره)
۲۲۱	فصل چهارم: اهمیت و ضرورت دفاع و حفظ نظام از دیدگاه امام خمینی (ره)
۲۲۴	۴-۱- دفاع مشروع در حقوق بین‌الملل و منشور ملل متحد
۲۲۶	۴-۱-۱- تعریف حق دفاع مشروع
۲۲۹	۴-۱-۲- شرایط کلی دفاع مشروع دولتها
۲۳۱	۴-۲- دفاع مشروع از دیدگاه اسلام
۲۳۸	۴-۳- حق دفاع مشروع در دیدگاه حضرت امام (ره)
۲۴۰	۴-۳-۱- انگیزه جنگ و دفاع
۲۴۲	۴-۳-۲- انواع جنگها و ماهیت آنها

- ۲۴۸ ۳-۳-۴- ضرورت دفاع و انواع آن از منظر امام
- ۲۵۶ ۴-۳-۴- ماهیت دفاعی جنگ تحمیلی؛ حد و مرز دفاع
- ۲۶۱ ۴-۴- اهداف دفاع و مرجع امنیت در اندیشه دفاعی امام
- ۲۶۱ ۴-۴-۱- تعریف مرجع امنیت
- ۲۶۴ ۴-۴-۲- «دولت اسلامی» به عنوان مرجع امنیت
- ۲۶۸ ۴-۴-۳- اصالت امت یا ملت در اندیشه دفاعی امام (ره)
- ۲۷۸ ۴-۴-۴- حفظ، رالاسلام (حفظ کیان و بیضه اسلام) و اشکال آن
- ۲۹۱ ۴-۴-۵- دفاع از جمهوری اسلامی ایران و مقوله حفظ نظام

فصل پنجم: اهمیت و جایگاه دشمن شناسی در اندیشه دفاعی

- ۳۰۹ امام خمینی (ره) و مهمترین دیدگاه استیسی نظام از دیدگاه ایشان
- ۳۱۳ ۵-۱- گفتار اول: اهمیت و جایگاه دشمن شناسی در اندیشه دفاعی امام خمینی (ره)
- ۳۱۴ ۵-۱-۱- اهمیت دشمن شناسی در اسلام
- ۳۱۷ ۵-۱-۲- دشمن شناسی به عنوان ضرورتی اسراتژیک
- ۳۱۸ ۵-۱-۳- ضرورت دشمن شناسی در اندیشه امام
- ۳۲۳ ۵-۱-۴- دشمن شناسی و هویت سیاسی
- ۳۲۷ ۵-۱-۵- معیار شناخت دشمن از منظر امام
- ۳۳۱ ۵-۱-۶- ماهیت دشمنان اسلام از دیدگاه امام
- ۳۳۲ ۵-۱-۷- اقسام دشمنان و مصادیق آنها
- ۳۴۵ ۵-۲- گفتار دوم: تهدیدات امنیت ملی از دیدگاه امام خمینی (ره)
- ۳۴۶ ۵-۲-۱- تعریف تهدیدات امنیت ملی
- ۳۴۹ ۵-۲-۲- انواع تهدیدهای امنیت ملی
- ۳۴۹ تهدیدات سخت، نرم و نیمه سخت
- ۳۵۰ تهدیدات داخلی و خارجی
- ۳۵۱ تهدیدات سیاسی، فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، نظامی و زیست محیطی

۳۵۹	۵-۲-۳- ابعاد امنیت در منظر امام خمینی (ره)
۳۶۲	مروری بر رویکردهای رایج در زمینه ابعاد امنیت
۳۶۷	امام خمینی (ره) و ابعاد امنیت ملی
۳۷۵	۵-۲-۴- تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های امنیت ملی از نگاه امام خمینی (ره)
۳۸۲	مهمترین تهدیدات سیاسی امنیتی از دیدگاه امام
۳۹۵	تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های فرهنگی-اجتماعی امنیت ملی از نگاه امام (ره)
۴۰۸	تهدیدهای و آسیب‌پذیری‌های اقتصادی امنیت ملی از نگاه امام (ره)
۴۱۴	تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های نظامی امنیت ملی از نگاه امام (ره)
۴۲۱	فصل ششم: شیوه‌های تأمین امنیت راه‌های مقابله با دشمن در اندیشه دفاعی امام خمینی
۴۲۷	۶-۱- رویکرد بنیادین حضرت امام (ره) در تأمین امنیت: نظریه صلح مؤمنین
۴۳۲	۶-۲- شیوه‌های تأمین امنیت: سخت‌افزاری یا نرم‌افزاری؟
۴۳۹	۶-۳- دفاع همه‌جانبه؛ استراتژی کلان امام (ره) در تأمین امنیت
۴۴۲	۶-۴- ویژگی‌های استراتژی دفاع همه‌جانبه
۴۴۶	۶-۵- سطوح دفاع همه‌جانبه
۴۴۹	الف) سطح ملی یا میهنی (ایران قطب و محور جهان اسلام)
۴۵۱	ب) سطح بین‌المللی اسلامی جهان اسلام
۴۵۴	ج) سطح بین‌الملل مستضعف (جبهه جهانی محرومین و مستضعفین)
۴۵۵	د) دفاع همه‌جانبه جهانی
۴۵۶	۶-۶- اجزا و مؤلفه‌های استراتژی دفاع همه‌جانبه
۴۵۶	بازدارندگی مردمی: نقش مردم در تأمین امنیت
۴۶۸	انسجام ملی و وحدت
۴۷۱	ایمان و معنویت
۴۷۳	فصل هفتم: اصول، مشخصه‌ها و ویژگی‌های اساسی اندیشه دفاعی امام خمینی (ره)

۴۷۷	۱-۷- مهم‌ترین اصول حاکم بر اندیشه دفاعی امام خمینی
۴۷۷	۱-۱-۷- اصل خدامحوری
۴۸۶	۱-۲-۷- اصل تکلیف‌گرایی و تکلیف‌محوری
۴۹۷	۱-۳-۷- اصل حفظ محوری (حفظ اسلام و نظام جمهوری اسلامی)
۵۰۸	۱-۴-۷- اصل شهادت طلبی (فرهنگ شهادت)
۵۱۳	۱-۵-۷- اصل بسیج مردمی (بازدارندگی مردمی)
۵۲۲	۱-۶-۷- اصل استیلا، حوری، عزت اسلامی و نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری
۵۳۸	۱-۷-۷- اصل توانایی متناسب با تکلیف و قدرت محوری
۵۴۵	۱-۸-۷- اصل صلح طلبی و هدایتی مسالمت‌آمیز
۵۴۷	فصل هشتم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۵۶۳	فهرست منابع

دیباچه و سپاس گزاری

انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره)، باعث ایجاد اندیشه‌های مکتب اسلام و مطرح شدن آنها به عنوان بدیل و رقیبی مهم برای پارادایم‌های فکری دوران مدرنیته شد. این اندیشه‌ها محدود به حوزه‌های مذهبی و سیاسی نشده، بلکه از منظر آنها اندیشه دفاعی و امنیتی امام خمینی (ره) با محوریت حفظ مکتب اسلام و نظام توحید است. ایس جمهوری اسلامی ارائه شد. اندیشه‌ی دفاعی امام خمینی (ره) کارایی عملی خود را نیز با مدیریت چالش‌های متعدد دفاعی و امنیتی دهه‌ی اول انقلاب و به خصوص دفاع مقتدرانه در هشت سال دفاع مقدس و تثبیت نظام، به اثبات رساند. بنابراین از یک سو شناخت سیاست‌های دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی مستلزم درک جامعی از اندیشه دفاعی امام خمینی است و از سوی دیگر شناخت، مکاشفه، و تحلیل این اندیشه‌ها می‌تواند راهگشای ارائه چارچوب‌های کلان در جهت سیاستگذاری دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران -مانند استفاده به عنوان منبع تغذیه فکری در راستای تدوین سیاست‌های دفاعی و امنیتی و طراحی دکترین امنیت ملی- تلقی شود.

در حقیقت، امام از معدود فقها و شاید تنهاترین آنها باشد که در قالب مباحث مختلف فقهی، به ابعاد مختلف دفاع توجه نموده و فصل مستقلی را در کتاب تحریرالوسیله به مقوله دفاع فردی (۲۶ فتوا) و دفاع جمعی (۹ فتوا) اختصاص داده است. البته به غیر از این، اندیشه دفاعی امام در آثار متعددشان به صورت غیرمدونی پراکنده گردیده و ایشان در طول حیاتشان فرصت مدون کردن آنها را پیدا ننمود. لذا تدوین این اندیشه‌ها، وظیفه‌ای است که اکنون بر دوش محققین و علاقمندان امام قرار دارد، اما با وجود اهمیت و ضرورت این مسئله، کار پژوهشی و تحلیلی جامه و قابل توجهی در این خصوص انجام نگرفته است. شاید دلیل عمده این مسئله، پیچیدگی ساخت یا چگونگی فهم اندیشه‌ی دفاعی امام خمینی (ره) است که باعث گردیده تحقیق‌های ادبانه شده با بویب نظری و سازماندهی تحقیق مناسبی در این مورد در اختیار نداشته و به همین دلیل هر کدام به بعدی از آن پرداخته و در استخراج کلیت این اندیشه ناتوان گردند. فهم اندیشه دفاعی امام از یک سو به دلیل گستردگی حوزه معرفتی تخصصی ایشان (فقه، فلسفه، عرفان، و...)، و از سوی دیگر خارج بودن این اندیشه‌ها از چارچوب‌های رایج علوم اجتماعی کار بسیار دشواری است. به عبارتی فهم این اندیشه‌ها با نظریات و رویکردهای متعارف امکان‌پذیر نیست. رسالت اصلی این کتاب گام نهادن در چنین مسیر دشواری است که قاعدتاً جز با نقد و یادآوری نقایص آن از سوی صاحب‌نظران دلسوز به سرمنزل مقصود نخواهد رسید.

نگارش، تدوین و انتشار این کتاب مدیون همکاری و مساعدت افراد و مؤسسات بسیاری است که بدون آنها چنین تلاشی هرگز به سرانجام نمی‌رسید. درج ذیل نام تک‌تک افراد و مؤسساتی که هر کدام به گونه‌ای سهمی در این اثر دارند، موجب تشکر می‌شود اما نگارنده وظیفه خویش می‌داند که از راهنمایی‌ها و مساعدتهای افراد و مؤسسات ذیل بطور خاص سپاسگزاری نماید. مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی با اعتماد به اینجانب و انعقاد یک قرارداد پژوهشی، شرایط اولیه برای انعقاد نطفه این اثر علمی را فراهم ساخت. از دکتر حسین دهقان وزیر سابق دفاع بسیار سپاسگزارم که علیرغم مشغله‌های فراوان علمی و اجرایی، مسئولیت نظارت بر این پروژه تحقیقاتی را بعهده داشته و با ارائه راهنمایی‌ها و توصیه‌های خود، در غنا بخشیدن به مباحث نوشتار حاضر سهم داشته‌اند. علاوه بر آن لازم می‌دانم از مسئولین وقت

مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی، دریابان شمشخانی و سردار وحیدی و نیز مسئول وقت گروه دکترین و راهبردها (ی) مرکز، سردار زهدی که در به نتیجه رسیدن پروژه تحقیقاتی یادشده، کمک‌های فراوانی به بنده نمودند، تشکر و قدردانی نمایم.

از جناب آقای محمد فردی فارغ التحصیل کارشناس ارشد رشته روابط بین الملل که به عنوان دستیار پژوهشی، در جمع آوری اطلاعات مورد نیاز و تنظیم و تدوین مطالب با بنده همکاری صمیمانه ای داشت، و همچنین مسئولین و دست اندرکاران انتشارات نشانه، که شرایط لازم را برای ^۱تشریح این اثر که از نگارش آن بیش از ده سال می گذرد فراهم ساختند، کمال تشکر و سپاس را دارم.

زمستان ۱۳۹۸

دکتر فرهاد درویشی سه تلاتی

دانشیار دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)